

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Останній гетьман України Павло Скоропадський

У восьмому номері журналу "Вісник Книжкової палати" за 2021 рік було надруковано статтю "Видатні лідери Сходу, які перемогли бідність і корупцію". Саме тоді у мене й виникло запитання: чи були в історії України керівники, які працювали задля розбудови держави та добробуту нашого народу? І я згадав про останнього гетьмана України Павла Скоропадського, біографію якого вивчав далекого 1989 р. Проте все по черзі.

Наприкінці січня 1989 р. київське телебачення вперше оприлюднило невелику інформацію про те, що Центральну наукову бібліотеку ім. В. І. Вернадського (ЦНБ) було засновано в серпні 1918 р. і що закон "Про утворення Фонду Національної бібліотеки Української Держави" затвердив гетьман України **Павло Скоропадський**. Це було інтерв'ю зі мною — у той час директором ЦНБ.

Той день мені добре запам'ятався. Куратор бібліотеки від Президії Академії наук УРСР І. Лукінов вперше відвідав новобудову й доповів президентові АН Б. Патону про те, що до кінця року ми не зможемо ввести в експлуатацію нове приміщення. Чиновники з його оточення також підтвердили цю думку. Реакція Бориса Євгеновича була відповідною та нелітературною. Отримавши такий "допінг" і занурившись у роздуми, я сидів в кабінеті старого корпусу бібліотеки по вул. Володимирській і чекав кореспондента з телебачення.

Бесіда видалася доволі цікавою, проте у програмі показали лише невеличку частину розмови, що становила головну сенсацію: бібліотеку й Академію наук України було засновано не 1919 р., а раніше, і її створення — це заслуга української інтелігенції, а не "... — один з яскравих виявів ленінської національної політики, піклування Комуністичної партії про розвиток української культури і науки..." як це трактували довідники та офіційні джерела. Після інтерв'ю я мав чимало проблем від міськкому партії, проте інцидент швидко забули через клопіт із будівництвом і введенням нової споруди в експлуатацію державною приймальною комісією 30 березня 1989 р. [1].

Мабуть, доцільно нагадати, як зароджувалася головна бібліотека України, чому в часи громадянської війни та розрухи знаходили кошти на заснування й комплектування книгозбірень, як відбувалися ці процеси й хто був їх ініціатором. Пропоную ознайомитися з документами, що свідчать про значну роль у створенні Національної бібліотеки Української Держави міністра народної освіти та мистецтва М. Василенка, який одним із перших підтримав ідею В. Вернадського про заснування Української академії наук і Національної бібліотеки як державної установи. З ініціативи М. Василенка при міністерстві було організовано три комісії: зі створення Національної бібліо-

теки в Києві; із наукових закладів і вищої школи; з розроблення законопроекту щодо заснування Української академії наук у Києві.

Довідка. ВАСИЛЕНКО Микола Прокопович (1.IV.1866—3.X.1935) — діяч народної освіти, правознавець, історик. Один з ініціаторів створення Української академії наук, академік УАН (від 1920 р.). Другий президент УАН (1921—1922). Очолював Соціально-економічний відділ ВУАН, Постійну комісію з історії західно-руського і українського права, Комісію біографічного словника.

Міністерство народної освіти та мистецтва подало до Ради міністрів проєкт Закону "Про утворення Фонду Національної бібліотеки Української Держави", який Рада схвалила, а гетьман П. Скоропадський затвердив 2 серпня 1918 р. Нижче наведено текст цього документа.

Державний Вістник. 8 серпня 1918 р.

Затверджую.

Павло Скоропадський.

2 серпня 1918 року. Київ.

*Посвідчив: Державний Секретар
Сергій Завадський.*

Ухвалений Радою Міністрів закон про утворення Фонду Національної Бібліотеки Української Держави.

1. Для заснування Національної Бібліотеки Української Держави в м. Києві утворюється Фонд Національної Бібліотеки з метою негайного придбання й систематизації книжок, бібліотек, рукописів, мап та інших творів.

2. Крім загальних завдань — допомагати розповсюдженню знання і підтримання наукової праці, при Бібліотеці має бути найповнішим чином розроблений відділ "Ucrainica"; Бібліотека повинна бути книгозбірнею, в якій мають бути зібрані всі пам'ятки духовного життя українського народу і України (рукописні і друкарські). В ній повинні бути зібрані книги, часописи, газети, гравюри, листівки, ноти, літографії і інші твори друкарень, літографій і металюграфій, видані на Україні та за кордоном.

3. Міністрові Народної Освіти та Мистецтва доручається в найкоротший час розробити і внести на затвердження Ради Міністрів статут і штати Національної Бібліотеки.

4. Як аванс до 1 січня 1919 року, асигнувати до Фонду Національної Бібліотеки в розпорядження Міністра Народної Освіти та Мистецтва п'ятсот тисяч карбованців з коштів Державної Скарбниці.

5. Для управління Фондом Національної Бібліотеки і ведення початкової праці по заснуванню її скласти Тимчасовий Комітет для заснування Національної Бібліотеки в місті Києві; Комітет цей знаходиться і працює під безпосереднім доглядом Міністра Народної Освіти та Мистецтва. Інструкцію,

яка зазначає склад, платню за працю і напрям діяльності Тимчасового Комітету, доручається розробити Міністрові Народньої Освіти та Мистецтва.

6. В цілях побільшення Фонду Національної Бібліотеки доручити Міністрові Народньої Освіти та Мистецтва звернутися до всієї людяности Української Держави з закликом про підтримання цієї справи і відкрити загальну підписку для побільшення Фонду.

Голова Ради Міністрів
Ф. Лизогуб

Міністр Народньої Освіти та Мистецтва
М. Василенко

23 серпня 1918 р. було створено Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки Української Держави в м. Києві, який очолив відомий учений В. Вернадський (1863—1945).

У травні 1918 р. (за Гетьманату П. Скоропадського) М. Василенко виступив з ініціативою створення Академії наук і запросив долучитися до її заснування В. Вернадського. Науковець тоді занотував у щоденнику: *"Все більше замислююся про створення потужного наукового центру в Києві, скориставшись сприятливою політичною кон'юнктурою. ...Треба знати, що хочемо отримати. Написати записку про Українську Академію Наук: 1. Національна бібліотека при Академії. Держава повинна дати кілька мільйонів на придбання книг. 2. Науково-дослідні інститути"*.

Ідею створення Академії підтримав гетьман П. Скоропадський. 26 липня 1918 р., щойно комісія розпочала роботу, згідно із законом Української Держави "Про асигнування 200 тисяч карбованців на початкові видатки на організацію УАН" він виділив із Державної скарбниці відповідну суму як аванс "на початкові видатки на організацію Української академії наук у Києві".

Як бачимо, гетьман розумів важливість створення Академії наук і Національної бібліотеки для зміцнення української державності. І саме він був одним із очільників України, який безкорисно дбав про державу.

З висоти минулого століття викликає пошану особа молодого (сорокап'ятирічного) політичного лідера, який встиг за короткий період так багато зробити для Батьківщини. Можливо, не випадково, за сталою традицією до нього з лютою ненавистю ставляться українські націоналісти, а в Росії склався його міфічний образ через роман М. Булгакова "Біла гвардія".

Павло Петрович Скоропадський (1873—1945) — генерал-лейтенант Російської імперії, останній гетьман України та видатний політичний діяч, був главою Української Держави впродовж 29 квітня — 14 грудня 1918 р. Походив з аристократичного роду, який надав Батьківщині блискучих військових.

Засновник династії Ф. Скоропадський служив і загинув під прапорами Б. Хмельницького, а І. Скоропадський був гетьманом України впродовж 1708—1722 рр. За материнською лінією корені йдуть до сина Володимира Мономаха — великого князя Київського Мстислава й роду українсько-литовського князя Гедиміна.

Павло закінчив Пажеський корпус у Санкт-Петербурзі й служив у кінній гвардії, був флігель-ад'ютантом Миколи II. Під час Першої світової війни командував кавалерійською дивізією та армійським корпусом. Так склалося, що впродовж десятиліть образ П. Скоропадського асоціювали з персонажем із роману "Біла гвардія". Згідно з офіційним історичним міфом, П. Скоропадський був маріонеткою Німеччини, що створила під нього "опереткову" Українську Державу (Гетьманат) [2].

Бойовий генерал, нагороджений багатьма орденами та Георгіївською зброєю, 1917 р. урятував Київ від більшовиків і дав можливість зберегти незалежність України й владу Центральної Ради. У жовтні 1917 р. на з'їзді українського Вільного козацтва в Чигирині популярного генерала обрано почесним отаманом, що викликало заздрість із боку військового міністра С. Петлюри та інших діячів Центральної Ради. Саме вони підписали в лютому 1918 р. Брест-Литовський мирний договір із Німеччиною. У квітні 1918 р. на з'їзді землевласників-хліборобів було оголошено про створення Української Держави, а П. Скоропадського, який навіть досконало не знав української мови, проголосили гетьманом.

Гетьман Скоропадський уявляв Україну великою місцевою автономією, частиною Великої Росії. Його режим лавірував між німецьким окупаційним командуванням, українськими самостійниками та російським консервативним офіцерством. Найпосплідовніше гетьмана підтримували російські кадети, які проживали в Україні, зокрема й В. Вернадський. На засіданнях урядів говорили лише російською, хоча в органах місцевої влади було засилля "ширих" українців, недоучок-самостійників, уся "гідність" яких полягала у знанні "державної мови". Цей чинник позначився й на економіці. Транспортна галузь, котра зазнала українізації, розвалювалася, тоді як промисловість, не зачеплена втручанням "істинних українців", відновлювалася. У період правління гетьмана українські самостійники безуспішно намагалися пишно відсвяткувати ювілей Мазепи як національного героя, офіційно підданого церквою анафемі.

В основу державного будівництва П. Скоропадський поклав міцну владу, здатну протистояти анархії. Як прибічник великоукраїнської "самостійності" від Карпат до Кубані гетьман постійно наголошував на важливому значенні для України міцних культурно-історичних зв'язків із Росією. Усвідомлюючи реальну поліетнічність і російськомовність українського населення, гетьман виступав не за унітарно-національний, а за федеральний устрій держави та союз із Росією. 14 листопада 1918 р. П. Скоропадський уклав "Грамоту", згідно з якою Україні "першою належить виступити в справі побудови Всеросійської федерації. Його кінцевою метою було оновлення Великої Росії" [3].

Ця заява прибічника українській "самостійності" стане зрозумілішою, якщо звернутися до мемуарів В. Зеньковського — філософа й богослова, який був міністром віросповідань в уряді гетьмана. У своїх спогадах він так формулює мету створення Української Держави: багато російських людей чітко розуміли злочинний характер більшовицького режиму й дійшли висновку, що "будуючи українську державу, ми будемо

Росію, що єдиний спосіб — в цій історичній обстановці — зберегти для Росії все ті багатства, які знаходилися в межах України, полягав у тому, щоб будувати міцну і вільну українську державність". В. Зеньковський виступав за федеральні відносини між Україною та Росією, "щоб українці, будучи справжніми українцями... усвідомлювали себе і росіянами, не зрікалися б від Росії, а любили і гордилися нею".

У скрутних умовах німецької окупації гетьман Скоропадський створював українську армію та флот. В економіці вдалося здолати інфляцію та ввести національну валюту — карбованець. Розпочалося відродження промисловості на основі залучення вітчизняного й іноземного капіталів та надання всіляких преференцій промисловцям, які тікали з Росії. Було розроблено енергетичну програму, що передбачала використання енергії Дніпра й Дністра. Вершиною діяльності П. Скоропадського у сфері культури, науки та освіти стало створення Української академії наук на чолі з ученим зі світовим ім'ям, професором В. Вернадським. У державі відкривалися університети й гімназії, театри, музеї, планувалося видання класичної української літератури.

Найбільшою заслугою гетьмана стала консолідація навколо його авторитету ділової та інтелектуальної еліти, позбавленої холопського прагнення потрапити до влади. До уряду увійшли майстерні адміністратори й учені. На жаль, можливо, ненависть до тих, хто віддано й безкорисливо служить Вітчизні — слов'янський звичай. Укотре тепер уже колишні члени Центральної Ради виступили проти Скоропадського. Було утворено Директорію на чолі з В. Винниченком, С. Петлюрою та іншими діячами, а гетьмана оголосили російським генералом, який задумав знищити "самостійну" Україну. За допомогою люмпенів і грабів Директорія прийшла до влади у грудні 1918 р. лише на три тижні, але й цього вистачило, щоб на десятиліття поховати українську державність.

Кінець гетьманщини настав після Листопадової революції в Німеччині. 14 грудня 1918 р. в апартаментах турецького посланця П. Скоропадський підписав зречення від влади, "керуючись винятково благом України". Гетьман не біг із Києва під виглядом пораненого німецького офіцера, як це описує М. Булгаков у романі "Біла гвардія". Після нетривалого нелегального проживання в Києві П. Скоропадський емігрував у Берлін. У 1928 р. Комітет допомоги студентам, що діяв у місті під егідою Російського громадського союзу, поставив п'єсу М. Булгакова "Дні Турбіних". П. Скоропадський висловив невдоволення інтерпретацією київських подій, в якій образ гетьмана

було подано в комічній формі. У квітні 1945 р. П. Скоропадський виїхав із Берліна в Баварію та був смертельно контужений під час бомбардування залізничної станції англо-американською авіацією. Помер у Меттені за кілька днів до закінчення Другої світової війни.

П. Скоропадський залишив нащадкам "Спогади", уперше опубліковані в Берліні в 1920-х рр. Перший і останній у XX ст. гетьман України зазначав: "Визнаючи дві паралельні культури, як глава держави, я прагнув ставитися до обох таборів цілком неупереджено та об'єктивно. Я глибоко вірю, що тільки така Україна життєздатна, що вона найбільш відповідає духу простого народу."

За існування й вільного розвитку російської та української культур ми можемо розцвісти, якщо ж ми тепер відмовимося від першої культури, ми будемо лише підстилкою для інших націй і ніколи нічого великого створити не зуміємо". Є у "Спогадах" і такі слова: "...великороси і наші українці створили загальними зусиллями російську науку, літературу, музику й мистецтво, і відмовлятися від свого хорошого для того, щоб узяти те убожество, яке нам, українцям, так наївно-люб'язно пропонують галичани, просто смішно й немислимо"; "У українців жадлива риса — нетерпимість і бажання добитися усього відразу; в цьому відношенні мене не здивує, якщо вони рішуче проваляться. Хто бажає усе відразу, той, врешті-решт, нічого не отримує" [4].

Актуальним залишається висловлювання гетьмана про "істинних українців": "...інтелігенції на Україні майже немає: усе це напівінтелігенти. Якщо вони, тобто Директорія, не надуомляться і знову виженуть усіх російських чиновників і посадять туди усіх своїх неписьменних молодих людей, то з цього вийде хаос, не кращий за той, що був при Центральній Раді. Коли я говорив українцям: «Почекайте, не кваптеся, створіть свою інтелігенцію, своїх фахівців з усіх галузей державного управління», вони зараз же вставали на дериб і говорили: «Це неможливо»".

Гетьман ще не здогадувався про епоху глобалізації, коли сірість, упертість і тупість нещадно каратимуться в міжнародному розподілі політичної праці. Здавалося б, у нашій незалежній країні думки великого українця, що спробував у XX ст. безкорисливо відродити історичні й національні традиції, слугуватимуть орієнтиром для політичної еліти. Однак влада не дослухається до слів останнього гетьмана, неодноразово обмовленого люмпенізованими співвітчизниками, та із завзятістю, гідною іншого застоювання, торує шлях, що вже приводив у безодню [4].

Список використаної літератури

1. Сенченко М. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : [до 80-річчя бібліотеки] / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 1998. — № 10. — С. 34—38.
2. Михайлов І. Гетман і гетьманщина / І. Михайлов // Родина. — 2000. — № 9.
3. Михайлов І. Обиженный гетман / І. Михайлов // Родина. — 1997. — № 9.
4. Дергачев В. Как "не стать подстилкой для других наций"? Последний гетман Украины о выборе пути / В. Дергачев. — Режим доступа : <http://odnrodyna.ru/>. — Загл. с экрана.

Надійшла до редакції 15 вересня 2021 року